

Փ Ա Ր Ի Ձ Ե Ա Ն Ս Ո Ւ Ր Հ Ա Ն Դ Ա Կ

Թ Ո Ւ Ղ Թ Ե .

Մանր խոստովանութիւն մը . — Թագունի մը չափ ալ խելք չունե-
նաւ . — Մոլիէրի աշկերտ մը . — Սուղջ մ'նալու դադանիքը . —
Փարիզ պարսլուած է . — Նոր երեմիա մը նոր երուսաղեմի վրայ . —
Փարիզու ընտիր ճաշակը . — Փարիզստեանչ օտարականը . — Փարի-
զի անուան կախարդական զօրութիւն ունի . — Փարիզ եւ Աքսպու-
թիւն . — Երեք դար առաջ ինչ բարեմաղթութիւն կ'ընէին . —
Մեր բարեմաղթութիւնը Հայու մը համար . — Վիշիի ջրերը . —
Եւդինէ կայսրուհւոյն ուխտողնացութիւնը . — Նոր կայսր մը որ
հին կայսերաց կ'ոմանի . — Գաւաթ մը ջուրի գինը . — Գաղղոյ
պատգամաւորաց ընտրութիւնը . — Ոստիկանաց (ministre) ընտրու-
թիւնը . — Հայասէր օտտիկան մը . — Տիւրուի . — Կայսեր մը շնոր-
հակալութիւնը ինչպէս կ'ընի . — Մերսիլոյի տառամը . — Յոռէ
մտրէշալ . — Յունաց նոր թաղաւորը . — Անդղիացոց ձեւեռնա-
սիրութիւնը . — Հայասիրաց ընկերութիւն մը . — Սմերիկեան պա-
տերազմը . — Պապական աւագակը . — Աղամ Սափեհա Հայտակիզ-
բըն իշխանը . — Կարեղեանց Հայկազն ցեղը . — Աղքատսիրու-
թեան գիւրին օրինակ մը . — Աղքատսիրութեան դժուարին օ-
րինակ մը . — Կարեւորեմէն չիտաւուք . — Գող մը որ հրանիքի
պատրաստութիւն կ'ունէ . — Խաբուած խաթուն մը . — Գող խա-
թուն մը . — Ճարտար էրիկ կնիկ . — Անճոռնի սրնգահարի մը
գրպանը . — Հազարասին պէտք չէ նայիլ . — Երկու երեւելի դա-
ղմանամարտը . — 2000 հոգի որ կառք մը կ'ըսէին . — ձեմակա-
նի մը փառքը . — 100,000 ֆրանք շահող նժդգ մը . — Մատե-
նագրաց օսկի դարն անցաւ . — Հայ մատենագրաց շահելու դարը
եկաւ թէ անցաւ . — Լամարթիւնի գաղղիաբէն Կաշնակները եւ
Հայիբէն Կաշնակները . — Կարդալ սիրող աղջ մը (Կարդիսպիք)
եւ կարդալ չսիրող աղջ մը (. . .) . — Հայ հեղինակաց մէկըանի
խօսք . — Մեծ մարդու մը մեծ սուգը . — Լամարթիւն տիկնոջ
մահը . — Նախանձել պէտք է հանճարոյ փութացը վրայ . — Մեր
նստմ կեանքը . — Սիրելի բանաստեղծ մը .

Աւերորդ է ծածկելը . միք ալ — թէեւ
եւ ծանր է մեզ խոստովանիլ — մեր ալ
կենդանեաց բնական յատկութիւնները
վրանիս կցուցընեմք : Այսպէս կըսէր
անցեալ օր բարեկամ մը պուշուար skq Ի-
դալիեմի վրայ շրջագայելու ժամանակնիս :
Կենդանեաց վրայ կզարմանամք որ բնական
աղղեցութեամբ մը ձմեռէն գէպի գարուն
կգիմեն, հապա մեք ինչ տարբերութիւն ու-
նիմք . ոչ ապաքէն միշտ ձմեռուան մէջ գէպի
տաք կողմերը կ'ապեմք . ամառուան մէջ
գէպի հով կողմերը : Նայէ լրագրաց չորրորդ-
երեսը, նայէ սա պուշուարներուն ու Փարիզի
ամէն փողոցի անկիւններուն վրայ կ'աղուած
փառաւոր փառաւոր ծանուցումները : Ամէն
ալ կ'հրաւիրեն գէպի հովասուն եւ առողջա-
րար գաւառները . որը գէպի Վիշի, որը
գէպի Սփա, որը գէպի Էմս, որը գէպի Պիա-
րից, միւսը գէպի Պասն, միւսը Պուլյն, սա
իՏիէփ, միւսը Անկիէն, միւսը գէպի Քարլա-
պատ, եւ այլն եւ այլն, ամէն մէկ ծանուցա-
գիր մեծ մեծ գովութիւններ տալով իւր հա-

ճոյացուցանել փափագած տեղւոյն . որով ըն-
թերցողը կշուարի կմնայ թէ այսչափ հազար
ու մէկ տեղերէն որն ընտրէ : Ծիծառնիկը
գոնէ գիտէ բնազդմամբ (instinct) թէ երկրիս
որ կողմը յարմար է իւր բոյնը փոխադրել
է մեք ծիծառնիկի մը չափ ալ խելամու-
թիւն չունիմք, եւ պէտք է գիմեմք բժիշկ-
ներու խորհրդին, այսինքն շատախօսներու
(շարլագան) շահասէր գիտողութեանց : —

Հոս մեր բարեկամը սկսաւ բժիշկներու վը-
րայ քալել, եւ բաւականապէս ցցուց թէ Մո-
լիերի աշակերտ է : Մեք թէեւ բոլորովին ի-
րեն կարծեացք համախոհ չեմք, իմերայ այ-
սըր ամենայնի կկարեկցիմք այն խղճալեաց որ
իրենք զիրենք բժիշկներու առաջնորդու-
թեանը յանձնած են եւ երեւակայեալ հիւան-
դութիւնքն՝ նոցա խորհրդովը կ'ըմանն բժըշ-
կել : Փառք կուտամք Աստուծոյ որ այս տարիքն
եմք եկեր եւ գեռ ինքզինքնիս այդ պարսն-
ներու ձեռքը յանձնելու պէտք չեմք ու-
նեցեր : Հապա՝ մեր բնութեանը ըզձիցն հե-
տեւելով սակաւապէտ կեննօք գիտեմք շատա-
նալ, ցրտէ տաքէ զգուշանալ, թեթեւ եւ
անմեղ զուարճութիւններով մեր բնութիւնը
խնամել, մաքուր եւ առողջարար օդ ծծել,
— եւ բժիշկներու բազմահատոր գրուածնե-
րուն վրայ ծիծաղել :

— Սակայն այսպէս չի մտածեր Փարիզ .
ամենայն կարողութիւն ունեցող կրնամ ըսել
թէ նաեւ կարողութիւն ունեցող կարծուած-
ները, մայրաքաղաքս թողուցեր եւ քաջուած
են կամ շրջակայ գեղերն ու ամառանոցները,
կամ հեռաւոր ջրերն ու ջերմուկները, որը
իրաւ՝ որը երեւակայական հիւանդութիւննե-
րով : Կրնամք ըսել թէ Փարիզ պարսլուած է,
եւ ահա զայս կցուցընէր մեր բարեկամը պու-
շուարին վրայ չտեսնելով ոչ այն բազմու-
թեան յաճախութիւնը՝ եւ ոչ կառաց սովո-
րական խլացուցիչ շառաչիւնը լսելով :

— Բայց Փարիզ որ պարսլուած է ըսի,
խօսքս բառ առ բառ չաւանուք : Զկարծէք թէ
Փարիզ նոր երուսաղէմ մը դարձեր է, ու ես
երեմիայի մը պէս ձեռն իճնօտի նստած կու-
լամ թէ, « Զիսորդ զատաւ նստաւ մենացեալ
քաղաքն բազմաժողով, եւ եղեւ իրրեւ կ'ին

մի այրի լցեալ արամութեամբ... սուգ առին ճանապարհք նորա զի ոչ գոյր երթեւեկ տօնից տարեկանաց նորա: — Ոչ, ոչ. փարիզ գետի մը կնմանի որ մէկ կողմէն ծով կթափի, մէկալ կողմէն նոր կլեցուի: Փարիզեցիք դուրսերը կվազեն եւ գրսեցիքն ու օտարականք գէտի փարիզ կլեցուին:

Փարիզու ընտիր ճաշակը, փարիզեան ախորժակը այժմ չես կրնար տեսնել եւ վայելիլ. բայց այժմ եւս ոչ սակաւ կզուարճանաս տեսնելով այն խառնիխուռն ու նկարչական (pittoresque) տարազներն դէմքերը եւ զգեստները որով կճոխանան մայրաքաղաքիս ճեմելեացը վրայ փարիզատենչ օտարականքն որ աշխարհիս ամէն կողմէն կվազեն կուգան, ոմանք տեսնելու, ոմանք տեսնուելու փափաղանք, ոմանք շահելու յուսով, բայց խիստ շատերը կորսնցնելու ճակատագրով:

Փարիզի անունը կարծես թէ «նազար ու մեկ գիշերներու» անուն մըն է, որ ամէն ազգաց համար ալ կախարդական բառ մը դարձած է: Ատենով արեւելցիք կրտէին. «Ախ սա մէյմը երուսաղէմ տեսնայի, ու յետոյ աչուրներս փակէի»: արեւմուտցիք ալ կհառաչէին. «Ախ սա մէյմը Հռոմ տեսնէի եւ այնպէս մեռնէի»: — Իսկ հիմայ թէ արեւուտցին եւ թէ արեւելցին միարեւրան այս կրսեն, այս կհառաչեն. «Ախ, փարիզ տեսնայի ու այնպէս մեռնէի»:

Եթէ այժմու փարիզու շքեղութեանը եւ ամենատեսակ գիւրութեանցն ու զուարճութեանցը վրայ նայիմք, կրնամք գուցէ հասկրնալ թէ ինչու համար ամենայն ազգաց մէջ ալ փարիզու անունը մոգական անուշութիւն մը ունի. սակայն զարմանքս կուգայ տեսնելով որ փարիզ սոյն արտօնութիւնը կը վայելէ եղեր երբ խիստ հեռու էր այժմու փառաւորութենէն ու գեղեցկութենէն: Ասկէց երեք դար առաջ մատենագիր մը լուր բարեկամին կգրէր թէ «Քեզի ամէն օր այս կմաղթեմ որ մարդու մը երջանկութեան պէտք եղածը վայելես, այսինքն՝ փարիզ այս աշխարհիս մէջ, անգիլի աշխարհքը՝ Արքայութիւն»: (Je vous souhaite tous les jours ce qui est nécessaire à la félicité d'un homme: Paris en ce monde, et Paradis dans l'autre).

Չեմ գիտեր որ եթէ երեք դար առաջ աշխարհք եկած լինէինք, բարեկամի մը համար մեք ալ նոյն բարեմաղթութիւնը արդեօք պիտի ընէինք: Սակայն եթէ այժմու մեր սրտին փափաքը կուգէ մէկը գիտնալ,

ահաւասիկ այս է, զոր ամենայն սիրելի համազգեսց համար կըարեմաղթեմք իրողոր սրտէ, — Տեսնել եւ ողջունել զՀայրենիս, զքաղցր Հայաստան... եւ յետոյ մեռանել: —

Աստուած տայ՝ որ ոչ դու, սիրելի ընթերցող, եւ ոչ ես աչուրնիս չփակեմք մինչեւ որ Հայաստանի սուրբ հողոյն կարօտը չաւնումք...

== Նախորէն կայսրն այս տարի աւելի նախապատիւ ըրաւ Վիշիի ջրերը, որով եւ ջրասէր օտարականաց թիւն աւելցաւ. ուստի եւ տօնք, պարահանդէսք, եւ ամենայն զուարճութիւնք լի են հոն այս տարի, սովորականէն շատ աւելի: Կայսեր քովի իշխանաւորաց մէջ աւելի ձեզի ծանօթներն յիշեմ, այսինքն Ռուսաստանի ազնուապետութեան մասն ընդունը, որ են՝ Թօլսթոյ իշխանը, Պարեաթինսքի, Չէրնիշէվ, Միշչէրսքի իշխանուհիքն, Փօնեաթովսքի կոմսն ու կոմսուհին, ու Չարթորիսքի իշխանը: Բնականապէս սոցա խօսակցութեանց գլխաւոր նիւթն է ռուսալեհական խնդիրը, որ արդէն պարզուելու վրայ կերեւի, պատեւազմի վախերը փարատել յուսացուցանելով: Կըսուի թէ կայսեր փափաքն ալ աւելի խաղաղութիւնն է, եւ թէ քանի որ Վալեվսքի կոմսն հեռացաւ յոստիկանարանէ, Լեհաստան մեծ միջնորդ մը կորսնցուց կայսեր քովը: Նախորէն իշխանն ալ, — Լեհաց մեծ պաշտպանը — զրկուած կերեւի կայսեր շնորհքէն. որ եւ հեռագրով արդիւնց նորա գէպ յերուսաղէմ սկսած ճանապարհորդութիւնը, վախճալով որ մի գուցէ իշխանը սուրբ քաղքին մէջ անխոհեմ ընթացք մը բռնելով Ռուսաց հետ, կայսեր քաղաքականութեան գէմ նոր կնճիռներ յարուցանէ:

== Նաեւ եւզինէ կայսրուհւոյն ուխտագնացութիւնը գալ տարուան մնաց: Ասոր եւս պատճառը այն կհամարին՝ որ կայսրուհին Երուսաղէմէն դառնալուն պիտի Հռոմ անցնէր, եւ այն ուխտն եւս պիտի կատարէր: Արդէն Պապը հրաւիրեր եւ պէտք եղած պատրաստութիւններն ըրած էր զկայսրուհին փառօք ընդունելու: Բայց որովհետեւ Իտալացի ազատասիրաց փոքր իշառէ յայանի են կայսրուհւոյն Իտալագէմ կարծիքները, կվախցուէր որ յուսացած ընդունելութիւնն ալ պատիւը պիտի չգանէ իՀռոմ ժողովրդենէն: Ուստի եւ կայսրը խոհեմութիւն համարեցաւ կրսեն՝ օգոստոսիառամունսոյն ուխտագնացութիւնը յաջող տարւոյ մը թողուլ:

== Կայսեր Վիլհի անցուցած կեանքը հին Հռոմեացեաց կայսերաց ոմանց վեհ պարզութիւնը կիւայլեցընէ: Շատ անգամ տեսանք զնա որ իւր արքունական նորատունկ պարտեղին մէջ կճնմէ իբրեւ սոսկական ոք, կամ ծառոց ու ծաղկանց դարման կտանի, կամ տնկարանական կարգադրութիւններ կընէ, եւ կամ Ալիէ գետին դալարագեղ փանցք վրայ՝ կաղամախի մը լայնասիւն ստուերին տակ կհանգչի: Առաւօտը ժամը 7-ին կընէ ու բազմեաց սենեկի մը մէջ կըդանայ. յետոյ կերթայ հասարակաց աղբիւրը որ առողջարար ջրէն խմէ: Աղբեր քովը 17—18 տարուան օրիորդ մը իրեն կապառէ, եւ շնորհալից քաղաքավարութեամբ ամէն օր մէկ նոր գաւաթով մը կայսեր պաղ ջուր կընծայէ, կիմէ կայսրը, եւ գաւաթը պարապ ետ կըդարձնէ: Չեմ գիտեր թէ պէ՞տք էր պարապ լսէի, որովհետեւ գաւաթին յատակը ամէն օր մէկ նախդիւն ոսկի մը կըողշողայ: — Աւետարանին խօսքը միշտ ճշմարիտ է. գաւաթ մը պաղ ջուրը իւր վարձը չկուցընէ:

== Պատգամաւորաց ընտրութիւնը՝ ոչ սակաւ մտատանջութիւն տուաւ կայսերական կառավարութեան. վասն զի թէ՛ Օսթրիական եւ թէ՛ Ռուսկալարական կուսակցութեանց զօրաւոր ակոյցեաններ ընտրուեցան բազմութիւն քուէներով, ու աւերութեան առաջարկած նոցա գիմակալները շատ քիչ քուէ ստացան: Թիւրք, Անգլի, Օլիւիէ, Ժիւլ-Ֆաւր եւ ուրիշ մէկ քանի ասոնց նման մեծ հանճարներ, որ ոչ սակաւ անուանի են նաեւ իրենց այժմու կառավարութեան հետ ունեցած հակառակութեամբը, անցան իժողով Օրէնսդրացի Գաղղիոյ, ու հսկումբերին կամ նոյեմբերին պիտի սխիւն իւրեանց հզօր ճառերովը եւ քողիոյ ուշադրութիւնը գրաւել:

== Ներքին գործոց ոստիկանն Փերսիլեի՝ պատգամաւորաց ընտրութեան ժամանակ շատ անխոհեմ կերպեր բանեցուց, որով եւ ստիպուեցաւ թողուլ իւր պաշտօնը: Փսխուեցան ոստիկանաց մեծ մասը, որոց մէջ նաեւ Ռոպան՝ որ շատ տարիէ իվեր Հասարակաց հրահանգութեան (instruction publique) ոստիկանութիւնը կընէր, եւ որ մեծ սէր ունէր մեր ազգին, ու շատ առիթի մէջ թէ՛ գրով եւ թէ՛ գործով ցուցուցած էր մեղ իւր խրնամքն ու պաշտպանութիւնը: Ռոպանի հետ մեր ազգը կկորսնցընէ մեծ բարեխօս մը կայսերական կառավարութեան առջեւ:

Շատ փափաքելի էր որ նորա յաջորդն

եւս՝ Տիւրխի օստիկանը՝ նոյն բարեսէր աչքով նայի մեր ազգին վրայ, ինչպէս որ կյուսամք իւր պատմական խոր հմտութենէն: Տիւրխին պատմութեան դասատու էր, որ բաւական տարիէ իվեր գլուխ կեցած ուրիշ դասատուաց՝ ընդհանուր պատմութիւն մը իլոյս կընծայէր առանձին առանձին ընտիր հատորներով: Կըսուի թէ կայսրը նորա հմտութենէն օգտուած է իւր Կեսարու պատմութեանը մէջ, եւ իփոխարէն՝ ահա Հրահանգութեան ոստիկանութեամբ կկարձատրէ զնա: Կայսեր մը շնորհակալութիւնը այսպէս կլինի:

== Գաղղիոյ գործոց ընթացքը յաջող կերեւի: Մեծ ուրախութիւն պատճառեց հոս Փուէպրա ամուր բերդաքաղաքին առնուիլը. որոյ ետեւէն չուշացաւ բուն իսկ Մեխիֆօ (Մեքսիկոյ) մայրաքաղաքին իյնալը Գաղղիոյ ահաւոր զօրութեան առջեւ: Իրաւ՝ թէ եւ ասով եւս չընցաւ գեռ Մեքսիկեան խնդիրը, բայց կյուսացուի որ Ֆոռէ մեծանուն զօրավարը — որ արդ Գաղղիոյ մարեշաղ անուանեցաւ իփոխարէն իւր քաջութեանը, — այսուհետեւ աւելի դիւրութեամբ պիտի կարողանայ խորտակել Խուառեկի զօրութիւնը՝ իւր ձեռքը մնացած մէկ քանի ամբոյցներուն հետ: — Արդէն առժամանակեայ վարչութիւն մը հաստատելու պէտք եղած տարերքը յուղարկեցան իՄեքսիկոյ: Առ այժմ Գաղղիացիք պիտի մնան հոն, մինչեւ որ Մեքսիկացիք ազգային ընտրութեամբ հաստատեն թէ ինչ տեսակ կառավարութիւն կուզեն, եւ զո՞վ կըփափաքին իրենց գլուխ. զազգային ոք թէ օտար իշխան մը: — Ինչպէս Յոյնք: — Աւստրիոյ կայսրեղբայրն Մաքսիմիլիանոս արշիգուքսը գլխաւոր հետամուտն է Մեքսիկոյի թագին:

== Վերջապէս Յունաստան իւր թագաւորը գտաւ: Բոլոր այն հետամուտք՝ որոց նախընթաց թղթոցս մէջ յիշատակութիւն ըրինք, պարապն ելան իրենց ակնկալութենէն: Բազքը՝ 18 տարուան պատանի մը Տանիմարքայի թագաւորութեան անէն առաւ եւ չյուսացած պատուոյն հասոյց տարաժամ: Այս ընտրութիւնը դարձեալ Անգղիոյ ազգեցութեամբն էր: որովհետեւ Անգղիոյ թագաժառանգ իշխանին նորապսակ ամուսինը Տանիմարքայի թագաւորական յեղէն է եւ Յունաց նորընտիր թագաւորին քոյրն է: Յունաց երեսփոխանաց ժողովը քանի մը նուիրակ զրկեց իՖոլիւնհակ որ հրաւիրեն զՓէորդ առաջին իմայրաքաղաքն Աթէնք. սակայն մին-

չեւ սեպտեմբերի վերջերը դեռ չկրնար Գէորգ իւր թագաւորական քաղաքը հասնիլ, որովհետեւ ծպտեալ ու կռն Արեւայ անունով՝ պիտի նախ ճանապարհորդէ Պրիւքոէլ, փարիզ ու Լոնտոն, եւ այցելութիւն ընէ Պելճիոյ, Գաղղիոյ եւ Անգղիոյ վեհապետացը. անկէց պիտի անցնի իթուլն, ուր հելլենական շոգեհաւ մը մտնայ եւ նոյն ժամայն թագաւորական անունը պիտի սկսի կրել. թէեւ թագաւորութեան ինքնակալութիւնը առ ժամս պիտի յանձնուի խոհեմ իշխանաց, մինչեւ որ Գէորգ երիտասարդութեան տարիքը մտնէ: — Այս կերպով ահաւասիկ կ'մընայ Յունաստանի խնդիրը, որ բաւական խօսակցութեանց եւ մտածութեանց նիւթ եղեւ այս տարի: Յոյները այս յեղափոխութեամբ շահեցան Յոնիական եօթն կղզիները եւ նոր թագաւորական ցեղ մը, միանգամայն եւրոպացւոց համարմանն ալ ինքզինքնին ցըցուցին արժանի: Անգղիացւոց մէջ տարածուեցաւ շեղեմասիրութիւնը, եւ նոր ընկերութիւն մի կազմուեցաւ իմեծամեծաց եւ ի ճոխից, որոց վախճանն է Յունաց ապագայ փառքն ու մեծութիւնը պատրաստել. . . . եւ արդէն ընկերութիւնը շատ տարածուած է կրսուի եւ ձեռքը ունի մեծ դրամագլուխ:

— Երանի թէ Հայասիրաց ընկերութիւնն ալ կազմէին Եւրոպացիք. . . բայց անոնցմէ ալ առաջ երանի թէ բուն իսկ Հայք կազմէին անգլիացի Հայասիրաց ընկերութիւն մը, որոյ հեռատես աչքերը Հայրենեաց ապագային ուղղուած՝ ներկայէս դէպի այն դիմէին եւ դիմեցնել տային զՀայաստան՝ բարոյականաւ, գիտութեամբք եւ արուեստիւք. . . .

— Ամերիկայի խնդիրը մեծ յառաջագիժութիւն մը բրաւ մեծ գծադրութեամբք: Միս հիւսիսայնոց զօրավարը՝ եւ Լի հարաւայնոցը, երկուսն ալ անուանի զօրավարներ, իրարու հետ զարնուեցան Փօթ-Հրտսընի քով երկու կողմէն եւս սաստիկ դիմակալութեամբ մաքառեցան, ու յիսուն հազար հոգի պատերազմի դաշտին վրայ մնացին: Այս սարսափելի կոտորածը յօգուտ եղաւ Հիւսիսայնոց, Միտ մտաւ տիրեց քաղաքին եւ ընկաւ թշնամուոյն ետեւ. բայց Փոթոմաքի ափունքներուն քով ստիպուեցաւ ուշանալ, որովհետեւ գետը սաստիկ բարձրացեր էր. իվերայ այս ամենայնի կկարծուի թէ Միտ պիտի կարենայ ժամանակին հասնիլ Հարաւայնոց ետեւէն եւ ստիպել զԼի որ ետ դառնայ ու էնդի-դիմի հովտացը մէջ երկրորդ մեծ պատե-

րազմ մ'ալ ընել, որով անշուշտ պիտի որոշի Հարաւայնոց բաղդը: Եթէ Լի մեծ յաղթուլ թիւն մը չընէ ու չկոտորէ Հիւսիսայնոց ոյժը, Հարաւայնոց Ռիչմոնտ մայրաքաղաքը մեծ վտանգի մէջ պիտի իյնայ, — Այս դէպքերս արեւելեան-հիւսիսային կողմը անցած ժամանակ՝ հարաւային կողմն ալ Միսիսիպիի վրայ Վիքսպըրկ քաղաքն՝ որ բանալին է Միսիսիպիի գետոյն եւ բամբակաբեր նահանգացըն, երկար ու քաջ դիմակալութիւն մը ընելէն ետեւ վերջապէս դռները բացաւ Հիւսիսայնոց կրէնթ զօրավարին առջեւ: Վիքսպըրկի անկումը մօտի քաղաքացն անկմանը կարապետ պիտի լինի, ու Միսիսիպիի արեւելեան կողմէն պիտի հարաւայնոց հաղորդակցուլթիւնը կարի ընդ թեքսաս, ընդ Արքանսաս, ընդ նոր — Օւլէան եւ ընդ Միսուրի: —

Վերջին հեռագիր մը կճանուցանէր թէ Հարաւայնոց երկրորդ նախագահը խնդրեր է Հիւսիսայնոց Լինքոլն նախագահէն որ հրաման տայ իրեն Ունշինկիթըն երթալ՝ ամենակարեւոր իրաց վրայ խօսելու: Այս լուրը մակաբերել կուտայ թէ հարաւայինք շատ մեծ նեղութեան մէջ են եւ կիսախաբին պատուաւոր պայմաններով վերջ տալ պատերազմին, քանի որ բոլորովին չեն ընկճուած:

— Կտեսնէք որ քաղաքական լուրերը բաւական յաջող վիճակի մէջ են, եւ յոյս կայ որ հետ զհետէ աւելի ալ յաջող երթան խաղաղական դործերը: Եւ թէպէտ Իտալիոյ ու Գաղղիոյ մէջ քանի մը փախստական պապական աւաղակաց պատճառաւ այս օրերս մեծ խնդիր մը ելած էր, սակայն եւ այն եւս խաղաղութեամբ վերջացաւ:

— Աւստրիոյ լրագիրները զբաղած են Ազամ Սափեհա իշխանին բանտարկելութեան վրայ խօսելու: Խիստ քննութիւն մը չկրցաւ իշխանին վրայ յանցանք մը գտնել. եւ որովհետեւ Աւստրիոյ կառավարութիւնը յայտնի հրաման տուած չէր որ իշխանը բռնուի, ուստի չգիտցուիր թէ Կալիցիայի ընդհանուր կառավարիչ կոմսը որով իշխանութեամբ այս գործին ձեռք է զարկեր: Սափեհա երիտասարդ իշխանը մեծ անուն ունի Կալիցիոյ մէջ, եւ թէպէտ Լեհ անուն կկրէ այժմ, բայց ոմանք կարծեն թէ այն հայկազն իշխաններուն ցեղէն է որ Հայաստանէն դաղթեցին իլեհաստան եւ մինչեւ ցայժմ կճոխանան իշխանական անուամբ եւ փառօք թէեւ փոփոխած են լեզունին եւ անունին, Սափեհա Գաբելեանց ցեղէն էր կրսն, որ

Վաղարշակին ժամանակէն կոխի մեր աղգին պատմութեան մէջ փայլիլ: Խորենացին (Բ. 7) կրտէ: «զԳաբազ ոմն իվերայ կուտից, եւ զԱբէլ սպասարար եւ դահաւոր, եւ զՀէնս պարգեւէ նոցա, յորոց եւ անուն կոչին այսպէս եւ նախարարութիւնքն Աբեղէն եւ Գաբեղէն»: Խորենացիէն զատ նաեւ Փարպեցին եւ Մեսրոպ երէց Գաբեղենից իշխանաց յիշատակութիւնները կրնեն: Սափեհա իշխանական ցեղը մինչեւ ցայժմ քանի մը յիշատակներ պահած է կրնեն իրենց նախնի հայրենեացը, այսինքն Հայաստանի, միայն ասոր համար է որ մենք ալ առանձին յիշատակութիւն ըրինք, իրենց հեռաւոր եղբարց զիրենք ծանօթացընելու փափագանք:

= Անցեալները հարուստին մէկը տեսայ, որուն համար պատմեցին թէ լաւ օրինակ մը տուեր է աղքատսիրութեան: Փարիզումօտ դեղ տեղ մը կրնակի, եւ իրեն սրտին ցաւ կլինի տեսնելը որ դպրոցին աղքատ աշակերտքն ամէն կէս օր դուրս կթափին հաց ուտելու համար, որով խելունքն կցրուի, սուրածնին կմոռնան ու անոր տեղ նոր նոր չարութիւններ կստրին փողոցներուն մէջ քաշ գալով: Առաւօտ մը կմանայ դպրոց, կհարցունէ վարժապետին. «Քանի աշակերտ ունիս» պատասխան կուտայ, 50. «Լաւ է, կրտէ հարուստը, ահա հրաման տուի հացագործին որ ամէն օր կէսօրը 50 հաց բերէ եւ ամէն մէկ տղու բաժանէ, միայն թէ ամենեւին չեմ ուզեր որ այսուհետեւ աշակերտքդ դուրս թափին հաց փնտռելու»: Խեղճ աղքատ աղայքը կիյնան այն աղին հարուստին ձեռքը ոտքը կպաղնեն եւ խօսք կուտան որ այնուհետեւ ամենեւին փողոցները քաշ չգան եւ իրենց բարեկրթութեան եւ ուսմանը զբաղին:

Ահա օրինակ մը՝ որուն նմանելու համար բարեբաղդաբար կարգէ դուրս հարբստութիւն մը հարկաւոր չէ, ուստի եւ աւելի դիւրին է այս կամ ասոր նման առաքինական գործով մը փայլիլը, եւ յոր կյորդորեմք մեր աղին աղքատները, որ տղոց կրթութեան ինչ աստիճանի հարկաւոր բան լինելը կճանաչեն աղբի մը ապագային համար:

= Իտալիոյ La Nazione լրագիրը երեւելի մարդոյ մը մահուան լուրը կուտայ, որոյ կեանքն ալ մահն ալ ուրախաբեր եղաւ աղքատաց: Վասն զի բոլոր կեանքը նաւիրած էր աղքատաց բարիք ընելու, եւ մահն ալ դարձեալ մխիթարեց զաղքատս՝ ահագին հարբստութիւն մը թողլով նոցա իժառանգութիւն:

Այս երեւելի մարդը կիոչուէր Կոմս Ան-միոյոյ Կալլի, Ֆիորենցայի աղնուական: Իւր կտակով հրամայեց որ իւր հարստութիւնը բաժնուի Ֆիորենցայի աղքատանոցներուն ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից: Բոլոր ունեցածը հինգ միլիոն ֆրանքէն աւելի էր, որ 25 միլիոն դուրուշ ըսել է, երանի անոր որ իւր կեանքը այսպիսի փառաւոր գործով մը կկնքէ:

= Հետեւեալ օրինակին մի հետեւիք, բայց կրնաք խրատ քաղել որ շուտով չխաբուիք կեղծաւոր խաբեբաներէն, որ խիստ շատ են:

Երիտասարդին մէկը սարկիկ հաղուած՝ անցեալ շաբաթ կերթայ այցելութիւն մը կրնէ աղին կահ կարասիներ (եջես) ծախող այրի խաթունի մը, որ թէպէտ եւ չիճանչնար զինքը, բայց երբ կտեսնէ որ երիտասարդը թէ իւր հօրը եւ թէ իւր վախճանած էրկանը վրայ ծանօթութիւն կցուցնէ՝ սիրով կընդունի, կհրամցընէ, կնստեցընէ: Ասկէց անկէց խօսք կբացուի, երիտասարդը կհասկըցընէ որ գալ կիրակի աղին օրիորդի մը հետ պիտի կարգուի Սէնթ-Գլովիլտի եկեղեցին. այս կրտէ ու կցատքէ, «Վայ, այդինչ փառաւոր հայելագարան (այնպէս sorcier) է, կրտէ, իմ նշանածիս գեղեցիկ ընծայ մը կրնամ ընել, այնպէս չէ տիկին. խնդրեմ՝ այս ինձ համար զատեցէք»: Անդին զարգարուն աթոռներ կտեսնէ մահոն փայտէ, աղնիւ թաւիշով (qwasch) պատած: «Այս տատուերկու աթոռներն ալ կրտէ խիստ յարմար են հայելագարանին, ուստի այս ալ ինձ պահեցէք»: Քիչ մը խօսակցութենէ վերջը կը դառնայ, «Որովհետեւ, կրտէ, տանս կահկարասիքը նոր պատրաստելու եմ, եւ կտեսնեմ որ դուք ամէն բանին լաւ տեսակները ունիք, ուստի թող ամէն բանն ալ ձեզմէ առնու՛մ»: Այս ըսելով ոսկեղօծ թափոն մեծ ժամացույցակ մը (pendule) կընտրէ, վեց փառաւոր բաղկաթոռ (fauteuil), երկու երեք սեղան, մահճակալներ, դարաններ, եւ այլն: Քիչ մ'ալ կնստին, «Յուսամ խաթուն, կրտէ, որ գալ կիրակի կհրամմէք Սէնթ-Գլովիլտ ու մեր հարսանեաց ներկայ կլինիք եւ մեզ համար քիչ մը կաղօթէք, յետոյ երեկոյին կը հրամմէք մեր տունը եւ մեր խոնարհ ճաշոյն խնդրեմ որ մասնակից լինիք»: Այս ըսելով ոտք կեցնէ, շուտ մը դրսէն բեռնակրի մեծ կառք մը կկանչէ կբեռցընէ «Գնացէք, կրտէ, Փարիզու էն աղին փողոցը, Ֆոպուտ ՍենթՅորե 25 10, ես ետեւնէդ կհասնիմ», ու դառնալով խաթունին «Այս գնած բանե-

բուս ցանկը խնդրեմ շինեցէք, իւրաքանչիւրին գինն ալ գիմացը նշանակեցէք, եւ կիրաւի օրը տեսնուած ժամանակնիս քանի հազար ֆրանք է նէ կլծարեմ»։ այս ըսելով խաթունին ձեռքը կսկսէ ու քանի մը անգամ կը կոտորուի ու կենէ։ — Հարսանեաց կիրակին կհասնի, խաթունը՝ փառաւոր լաթերն հագած զարդարուած, կառք կըռնէ կերթայ շիտակ Աէնթ Գլոթիլտ, ներս կմտնէ կնայի հանդէս չկայ, «Բիչ մը շուտ եկանք, կըսէ ինքն իրեն, վնաս չունի, սպասեմք հարսին ու փեսային համար քիչ մը աղօթք աւելի ընեմք»։ ժամ մը՝ երկու ժամ կկենայ, կնայի, ոչ եկող կայ ոչ գացող, մտմտութիւն կառնու, կերթայ աւանդապահին (sagristain) «Պարոն, կըսէ, հարսնիքը ինչո՞ւ կուշանայ»։ — Ի՞նչ հարսնիք, երանգ կանանք խաթուն։ — Հապա Պարոն Շիլօթը այսօր հոս պիտի չկարգուի։ — Շիլօթ, միլօթ չեմ ձանչնար, կպատասխանէ գեգ (թիրիլ) աւանդապահը, եթէ ծաղր ընել կուզէք՝ ուրիշ մը գտէք» կըսէ ու կսպառար կանակը դարձնելով կենէ կերթայ։ Խեղճ խաթունը կարմրեցած, շիլօթած, սիրտը տակնուվրայ կդառնայ՝ կառք կցատքէ «Կառավար, Ծոպու ՍեկրՕնօրե № 10» պուռալով, երբ հոն կհասնին, կիջնէ խաթունը՝ գոնապանին կհարցնէ թէ «Պարոն Շիլօթ որ դատիկոնը (խար) կընակի։ — Պ. Շիլօթ, կհարցնէ գոնապանը, այդպէս այլանգակ անունով բնակող չունիմ իմ տուն» կըսէ ու ներս կըաշուի միմաւրով։ Խեղճ կինը այն ժամանակ կիմանայ որ պէտք չէ խաբերաներու խօսքին հաւատալ, եւ թէ ամէն դիմացը եկող մարդու մեծ մեծ խօսքերուն պէտք չէ ականջ կախել, — ու լալով կդառնայ իւր տունը 4,300 ֆրանքի ապրանք մէկ ժամուան մէջ ծովը նետելով։

— Բայց միայն էրիկ մարդիկ չեն որ գողութիւն կընեն, կան նաեւ կին գողեր ալ։

Փառաւոր հագուած երիտասարդ խաթուն մը Ռիւ քը ըսփեքսուած մեծ փողոցին հարուստ ակնաւաճառի (կրմաւի) խանութներուն մէկին մէջ կմտնէ. ակնաւաճառը խաթունին հագուստը տեսնելով՝ կաճապալէ ամէն տեսակ ագամանդակապ զարդեր կընէ որ խաթունն ուզածն ընտրէ։ Երբ զբաղած էր նա մէկիկ մէկիկ քննելու նայելու, գրպէն խանութին դիմացը ողորմելի աղքատին մէկը պատուած հագուստով կեցած, սաստիկ սաստիկ սրինդ կիչէր։ «Ո՛հ, կըսէ խաթունը, այս ինչ անձունի ձայն է, մարդուն ական-

ջը կխուլնայ, բան մը տամք որ կորսուի», ծանրութեամբ մը դուռը կենէ, ու բան մը կնետէ. աղքատը չորս սաքով կվաղէ, կառնու կհեռանայ։ Խաթունը կմտենայ ակնաւաճառին, «Կցաւիմ՝ կըսէ, որ ուզածս չկրցի գրանել քու ագամանդներուդ մէջ, գուցէ ուրիշ խանութ կգտնեմ»։ Այս ըսելով դուռը կենէ եւ մէկ երկու խանութ անդին կմտնէ. հոն եւս սրնգահար աղքատը կներկայանայ ու դարձեալ խաթունը ողորմութիւն կնետէ իրեն, եւ դարձեալ իւր ուզած ագամանդը չկարենալով գտնել՝ դուռը կենէ։ Այսպէս հինգ վեց խանութ ճիշդ նոյն դիպուածներով այցելութիւն կընէ ագամանդատէր խաթունը։ Եօթներորդ խանութին ալ կմտնէ, եւ երբ դարձեալ սրնգահար աղքատին ողորմութիւն կնետէր սովորական աղքատսիրութեամբը, եւ ահա յանկարծ երկու զինուոր խաթունին դիմացը կենեն ու «Մեր ետեւէն հրամմէ խաթուն» կըսեն, երկու ուրիշ զինուոր ալ կը յարձակին սրնգահար քաջ երաժշտին վրայ ու կտանին զինքը։ — չկարծէք Օփերա կամ կայսերական երաժշտանգը։ — Հապա շիտակ բարեկարգարանի բանտը (փոլիս)։ Թեթեւ քննութեամբ մը կհասկնուի ասոնց ինչ լինելը։ Այս երկուքը էրիկ կնիկ են եղեր որ իրենց արուեստ ըրեր են գողութեամբ հարստանալ կինը ճարտարութեամբ ագամանդ մը, գոհար մը, մարգարիտ մը, ոսկի մը կգողնայ եղեր, եւ իբրեւ ողորմութիւն կնետէ եղեր սրնգահար էրկանը՝ որ մէկէն կժողվէ ու գրպանը կնետէ եղեր։ Այս կերպով բաւական հարստութիւն ժողովեր են. սակայն վերջի օրուան ըրած գողութիւննին որչափ աւելի շահաւէտ եղած էր, բայց եւ այնպէս չկրցան վայելել, որովհետեւ ակնաւաճառին մէկը խաթունին դուռը ելնելէն վերջը տեսնելով որ ագամանդեայ մատանի մը պակաս է, կսկածի կերթայ ու շուտով միւս ակնաւաճառաց կիմացնէ. անոնք ալ տեսնելով որ իրենց մէյմէկ թանկագին բանը մէջ խաղացած է, խկոյն կիմացնեն մօտ եղած բարեկարգարանին, եւ ինչպէս տեսանք՝ կըռնեն զգողուհին, եւ իւրաքանչիւր ակնաւաճառ իրենց կորուսած ագամանդները այն սրնգահարին աղոտ գրպանին (ձեպ) մէջ կգտնեն։

Ո՛րչափ մարդիկ այսպէս կխաբուին մաքուր հագուստէ մը։ Հագուստէն աւելի մարդուն երեսին ու կերպին նայեցէք, կըսէր Լալաթր երեւելի դիմագինը։

— Երկու երեւելի գաղանամարտը (domp-

teur des bêtes) Հէրման եւ Քրոքէթ բաւական ժամանակ հասարակութիւնը զարմացուցին իրենց անվախ քաջութեամբը, մէկը առիւծներու հետ, միւսը սպիտակ արջերու հետ:

Ծանուցում մը՝ Հէրմանի քաջութիւնը պատմելով՝ այս կարգէ գուրս բանը կաւելցրէր. «Հանդիսականք 2000 հոգի այնպէս ելեքտրացան որ մէկ շնչով վազեցին ու գազաններու յաղթողը յաղթական կառքի վրայ նստեցնելով քալեցուցին զինքը ասպարիզին մէջը»:

Բայց մեք որ այն օրը տեսլարանը գտնուելու բազմ չունեցանք, ուստի եւ չկրցանք ելեքտրացեալ ժողովրդեան 2000երորդ մաս մը լինել, մեք գազանամարտին քաջութենէն աւելի զարմացանք այդ երկու հազար հոգւոյ միաշունչ միահաւան ելեքտրանալուն, որ արք եւ կանայք ծերք եւ տղայք վազեն յաղթականին կառքը լծուելու: Ի՞նչ հոկայ կառք եւ ի՞նչ ահագին քեղի (արսպա օդու) պէտք է լինի որ 2000 հոգի կարենան քաշել: Շատ կերպեր մտածեցինք այս բանին լուծումը տալու, բայց դեռ խելք կտրելու բան մը չկրցանք գտնել: Դաղդիացի բարեկամներէս մէկը այս նիւթիս վրայ ծիծաղելով կըսէր. «Մեր ճեմարանին կաճառորդները՝ որ յանմահութիւն սահմանուած են, ուստի եւ փառաւոր անմահ (immortel) անունը կը վայելեն, ոչ երբեք այսպիսի փառաւոր ընդունելութիւն մը գտած են կամ պիտի գրտնեն, եթէ անոնցմէ մէկը կառք մը մտած՝ իներուն կամ պուշխրներուն վրայ շրջագայելու ելնէ, թող ամենեւին չվախնայ որ ժողովուրդը պիտի վազէ եւ ձիերը քակելով տեղն անցնի ու յաղթականաբար ձեմեցուցանէ անմահ ճեմականը... Այսօրուան օրս, բարեկամ, փառքն ու շահը՝ գազաններ սանձելու ու ձիեր վազցընելու վրայ է: Ահա Հէրման մը՝ 2000 հոգւով յաղթանակ կընդունի, ահա Ռեկնէր նոյնը՝ անցեալ օր Պուս քը Պուրոյնի ձիերն առնելով 100,000 ֆրանք հինգ վայրկեանի մէջ իւր երջանիկ տիրոջը գիմացը կըբռնէ... Այս դարը յիշաւի գազաններու ու ձիերու դար է: Մատենագրաց փառք եւ վարձք շահելու դարը անցաւ: Ո՛ւր է այն երջանիկ ժամանակը որ Վերդիյոս մը, Սաննիստարոյ մը ամէն մէկ գրած տողերուն համար մէյմէկ հազար ոսկի փոխարէն կընդունէին, ուր Լյամարիս մը ծանապարհորդութիւն յԱրեւելս ծախեց 100,000 ֆրանքի. նոյնպէս Տիւսա եւ Վիկտոր Հիլոյ՝ իրենց գրուածոց ոսկեբեր հանքերովն է որ այժմու հարստութիւնը գիզեցին եւ

խշխանօրէն կապրին: Այն, նորէն կըսեմ, մատենագրաց շահու դարը անցաւ...»:

Դաղդիացի բարեկամնուս այս խօսքերը լրսելու ժամանակ՝ քանի մը հառաչանք խրդեցինք սրտերնուս մէջը, վասն զի եթէ նա կղանգատի որ մատենագրաց շահելու դարը անցեր է Դաղդիացոց համար, հապախնչ ըսեմ մեր խեղճ Հայ մատենագրաց համար, որոց ոչ շահելու ժամանակ եկեր է եւ ոչ ալ կարծեմ գալիք ունի երբեք...:

Ի՞նչ պիտի ըսէր մեր դաղդիացի բարեկամը՝ երբ լսէր թէ այն Լամարիթինի եւ Վիկ. Հիւկոյի գրուածները որ այնչափ առատ ոսկի շահ բերին եւ իրենց տպագրիչներուն բազմը շինեցին, եթէ հայերէն թարգմանուելու լինէին՝ չեմ գիտեր թէ 10—20 օրինակէն աւելի գնող կղանգէին արդեօք Հայոց մէջէն:

Օրինակի համար, ահա Լամարիթինի Դաշնակները թարգմանեց Հայ բանասէր մը եւ տպագրեց չորս տարիէ մը իվեր իֆարիզ: Ես Դաշնակաց դաղդիարէն բնագրին վախճանիննորդ տպագրութիւնը տեսայ: Դնելով իւրաքանչիւր տպագրութեան միջին հաշուով մը քիչէն քիչ 13,000 օրինակ, ըսել է թէ գէթ 1,053,000 օրինակ ծախուեր է Լամարիթինի դաղդիարէն Դաշնակներէն: Արդ հարցուցեք Հայ թարգմանչին թէ քանի օրինակ գներ է ազգը մինչեւ ցայժմ այդ անուանի բանաստեղծութեան հայերէն հատորէն, որոյ վրայ բոլոր եւրոպա զարմացած են, եւ Լամարիթինի վեհագոյն քերթուածը կհամարին: Յետոյ բաղդատութիւն ըրէք, եւ լաւ կրնաք ըմբռնել ընթերցասէր ազգի մը ընթերցատեաց ազգէ մը ունեցած տարբերութիւնը:

Այս օրինակ մի էր որ մէջ բերինք, որպէս զի սիրտ տամք Հայ հեղինակացն ու բանաստեղծից որ չվհատին երբ տեսնեն որ իրենց քերթուածներն ու երկատիրութիւնները կմնան գիղուած տպարաններու եւ դրաւաճառներու խանութները: Այնպէս որ դեռ Հայ հեղինակ մը չտեսայ, որ չըսեմ շահ մը ընէ իւր գրուածքէն՝ հապա որ կարենար գէթ իւր գործոյն սպարուքեան ծախքը հանել:

Խեղճ Հայ մատենագիրներ, որչափ մեծ է ձեր արդիւնքը՝ եթէ ամենայն զո՛ք ընելով, ամենայն աղքատութեամբ ապրելով, ձեր մտածութեանցն ու ձեր երկանցն արդասիքը կհատորգէք ազգին: Եթէ ազգը ձեր տքնութեանցը յարգը չիճանչնար, մի յուսահատիք. վասն զի թէ որ միայն 10 հոգի ալ ձեր գրուածքը կարդան եւ օգուտ մը քաղեն՝ անշուշտ ե-

ղիք որ դուք դարձեալ ձեր վախճանին հասած էք: Սերմանուած բարի գաղափար մը՝ միշտ իւր պտուղը կուտայ. երբեմն տանաւոր, երբեմն հարիւրաւոր, երբեմն ալ նաեւ հազարաւոր, Աւետարանին առակին նման:

== Անցեալ ամիս բոլոր փարիզ սգակից եղաւ մեծ մարգու մը մեծ սուգին: Լամարթին կորսնցուց իւր կենաց ամենէն աւելի սիրելի ընկերն եւ օգնականը, այն ամուսինը որ երեսուն տարիէն աւելի՝ նորա կենաց դառնութիւնը կանուղցունէր եւ քաղցրութեանցը աւելի ճաշակ կուտար:

Լամարթին տիկինը արժանի էր իւր մեծահանճար ամուսնոյն. Ոչ միայն ընտիր ճաշակ ունէր գեղեցիկ դպրութեանց մէջ, այլ նաեւ գեղարուեստից մէջ մեծ յաջողութիւն: Երեսնամբ՝ Անգղիոյ մեծամեծ տոհմերուն ազգական էր. բայց շատ աւելի անուանի եղաւ իւր սրտին աղնութեամբն եւ աղքատաց վրայ ունեցած առատագութ խնամքներովը: Իւր տունը՝ որ ասպնջական էր բաղդի եւ հանճարոյ ամենէն գերագոյն ներկայացուցացը, իւր տունը կըսեմք՝ օթեւան էր միանգամայն եւ ամենայն խեղճ տառապելոց: Այս տիկինը չէր ամաչեր աղքատաց եւ խղճալեաց հետ խօսիլ, կենակցիլ, նոցա խեղճ աները այցելութիւն ընել, եւ զանոնք մխիթարել ու զորմութեամբ եւ անուշ վշտակցութեամբ:

Ինքը հիմնած էր Սէն-Փուէնի մէջ աղջկանց դպրոց մը՝ զոր եւ կկառավարէր մինչեւ ցմահ, այն Սէն-Փուէնի հովտին մէջ որ տեսաւ զնա ուրախալից նորաստիկ ամուսին, երջանիկ իւր մեծահամբաւ էրկանը բանաստեղծական եւ ճարտասանական յաղթանակներովը, խոնարհամիտ՝ իւր էրկանը 1848-ին ՂԳաղիա եւ զեւրոպա Ռամկալարական արիւնստեմ հեղեղներէն ազատելէն վերջը. համակամ եւ վեհ՝ իւր էրկանը այս վերջի տարիներուս քաջած անտանելի նեղութեանցն ու ցաւոցը մէջ: Այն հովիտը՝ որ իւր ծոցն ընդունեցաւ Լամարթինի միածին դուստրը, արդ կընդունի եւ նորա վշտակիր մայրը, որոյ համար արդէն շատոնց դառնացած էր աշխարհ:

Նախանձեցէք ուրեմն հանճարոյ փառացը վրայ: Երջանիկ կոչեցէք այն մարդը որ երկնքէն անդուգական պարգեւ ընդունեցաւ բանաստեղծութեան եւ պերճախօսութեան հանճարը. որոյ երիտասարդութիւնը՝ ամե-

նայն գրգանք եւ գովեստ ընդունեցաւ. որոյ այրական հասակը՝ փառաւորեցաւ խնկով աւանայն ազգաց, եւ որոյ ծերութիւնը՝ արդկիւնէ զամենայն մեծարանս: Իվեբայ այսր ամենայնի ըսէք կաղաչեմ, ոչ ապաքէն ընտրելի է ձեզ մեր անշուք եւ նսեմ կեանքը:

Ես իմ կողմանէս այս կըսեմ որ այդ երջանիկ անունով պատուեալ մարդը՝ կորսնցուց իւր միածին հրեշտականման զաւակը՝ բուն իսկ այն ժամանակ որ մարգուս սիրտը աւելի կղզայ ընտանեաց պէտքը, եւ հօր մը սիրտն ու գութը՝ աւելի կխորովի աղեկէղ սիրով: Հարուստ էր, ուղեց բարի սերմանել, ողորմութիւնը յանդուհաճ գեց զնա: Մըրրկի օր մը՝ բանաստեղծի անսխալ ազգամարմը՝ մըրրկին էն սարսափելի տեղը ինքզինքը նետեց. ամենայն շանթերն ընդունեցաւ, եւ երբ խաղաղութիւնը բերաւ ծաւալեց իւր հայրենեացը վրայ՝ նոյն իսկ իւր հայրենակիցներէն անտեսեցաւ, եւ մարգկային ապերախութեան անխուսափելի մարտիրոսութիւնը քաշեց: Բաղդին հարուածոցը տակ անընկճելի աշխատեցաւ. իւր երիտասարդութեան ճոխ վայելքը քաւեց՝ ծերութեանը անդուլ անդադար ու բռնագատական անտանելի աշխատութեամբը: Այն բազմագանձ մեծատունը՝ որ եւ ոչ լումայ մը մսխեց ախտից եւ սակարանի (bourse) շահամոլ գործողութեանցը, նա իւր ճակտին քրտինքովը ստիպուած է այժմ գնել կենաց պարէնը:

Դեռ տարի մը չկայ որ իւր սիրելի քոյրը գերեզման տարաւ: Այս օրուան օրս հիւանդ պառկած է, եւ իբր թէ բաւական չլինէին իւր մարմնոյն սաստիկ ցաւերը՝ հոգին եւ սիրտը կընդունին ցաւոց վերջին հարուածը:

Նախանձեցէք եթէ կուզէք. ես արցունք կթափեմ այն խեղճ ու սիրելի բանաստեղծին վրայ, որոյ արշալոյսը՝ ամառուան փառաւոր արեւու մը պէս ծագեցաւ, եւ որոյ ծերութիւնը՝ կնամանի արդ ձմեռուան ամպամած տխուր արեւմուտքին: Ո՛հ, ո՞վ իրմէ աւելի արժանի էր այն հանգիստ եւ պարարտ ծերութեան՝ զոր սուրբ Գիրքը կխոստանայ մաքուր խղճմտանաց եւ առաքինի կենաց: Եւ ո՞վ աւելի արժանի էր այն փառաց զոր մեծ հանճար մը կընայ յուսալ աշխարհքիս վրայ:

Հ Բ Ա Հ Ա Տ .